

**Geschiedenis
der
gemeente**

BORKEL EN SCHAFT

door

**P.N. Panken
oud Hoofd der School van Westerhoven
woonachtig in Bergeik**

1902

Ingeleid en bewerkt door Johan Biemans

Inhoud	III
Woordje vooraf	1
Borkel	
I. Ligging. Naamsafleiding. Gehuchten. Aard van den grond. Huizen. Bevolking	3
II. De Kapel. Het Torentje. De Schuurkerk	6
III. Middelen van bestaan. Gilde. Vloeiweide. Tiend. Heide. Wegen.	13
IV. Lotgevallen en gebeurtenissen behalve die der andere hoofdstukken van Borkel en Schaft	17
Schaft	
V. Ligging. Naamsafleiding. Gehuchten. Aard van den grond. Bevolking. Bestaansmiddelen	21
VI. Gilde. Tiend. Heide. Openbare wegen	23
VII. Invoering van 't Christendom. De Kapel. Uurwerk	26
VIII. De Schuurkerk. Begraafplaats of Kerkhof	30
IX. Lotgevallen niet in andere hoofdstukken vermeld	32
X. Mondelinge overleveringen van Borkel en Schaft	35
XI. Priesters alhier geboren	36

XIa.	Parochie Borkel en Schaft. Nieuwe kerk. Patroon. Toren. Klokken. Kerkhof	37
XII.	Al de pastoors van Borkel en Schaft	41
XIII.	Onderwijs. Onderwijzers. Scholen. Schoolhuis	45

Woordje vooraf

Op zoek naar de bronnen waar meester Panken zijn informatie vandaan haalde, komen we er wat de geschiedenis van Borkel en Schaft bekaaid af. Bladerend in zijn Dagboek is de oogst van vermeldingen over zijn contacten bijzonder schaars. Op zoek met het spreekwoordelijke lantaarntje moeten we het doen met de al even spreekwoordelijke speld in een hooiberg. Veel kon hij opzoeken in de vijfdelige Geschiedenis van het Bisdom 's Hertogenbosch door L.H. Chr. Schutjes (Uitg. 1870-1876).

Pas in 1844 begon men in Borkel met de bouw van een nieuwe kerk en werd er een jaar later pas een begin gemaakt met een kerkelijk archief. Een ouder archief heeft Panken er niet aangetroffen.

“Sedert 1690 waren deze dorpjes [Borkel en Schaft] onder eenen pastoor vereenigd; doch ieder plaatsje had van het begin der 16de eeuw eene kapel. Omtrent het jaar 1819 was die te Schaft, zeer vervallen zijnde, afgebroken. Bij dezelve was tot 1845 hun kerkhof. De kapel te Borkel, is eerst in de maand April 1844 weggebroken, doch werd slechts door den pastoor tot huiselijke zaken gebezigd”, schrijft Panken.¹

Op 5 november 1868, noteert Panken: “... ging ik met Neef Al[ouisius] Bots naar Borkel; ik sprak met den Eerw. Heer Pastoor [van Hout] over 't kerkelijk archief, hetwelk eerst met het bouwen der kerk (1844) begint.” Hij vertelt er niet bij of hij iets daaruit noteerde.

In 1892 vermeldt Panken het overlijden van genoemde pastoor: “De beminde, bekwame Pastoor H. van Hout te Borkel overleed tot droefheid zijner parochianen in den ochtend van 25 Febr. In den ouderdom van 70 jaren en één dag, na een' ziekte, ook influenza, die 2 maanden duurde. Zijneerw. bezat o.a. veel kennis van geschiedenis,

1. Dagboek p. 138.

waarover ik hem menigmaal sprak. Dit deed hij gaarne. Zijne begrafenis en uitvaart had 29 plaats.”²

Bij wie Panken op 23 maart 1897 op bezoek was weten we niet, maar zijn dagboek onthult: “Aan den toren te Borkel zag ik 23, de verandering der 2 uurwijzers, wegens het onlangs geplaatst nieuw, doelmatig uurwerk. Te Schaft schreef ik o.a. de opschriften af der Gildeschilden.

Dan nog, op 14 september 1898: “Te Borkel bestegen we [Panken in gezelschap van sigarenfabrikant Aug. Driedonkx] het dit jaar gebouwde doelmatige raadhuis, waarin de Burgemeester. En die van Westerhoven aanwezig waren.”³

Ongetwijfeld zal Panken zijn oor te luisteren hebben gelegd bij de oudste inwoners van Borkel en Schaft.

“Te Borkel sprak ik 21 dezer [april 1887] Michiel Govers, te Budel 19 December 1791 geboren, thans de oudste dezer landstreek. Hij stierf 28 Febr. 88.”⁴

Zonder namen te noemen lezen we verder: “De oudste inwoner te Borkel en Schaft stierf 13 [Januari 1894] in den leeftijd van 93 jaren en 10 maanden. Er woont nog een persoon van 94, één van 90, twee van 88 en één van 81 jaren.”⁵ Was de overledene van 93 dan wel de oudste, als er nog een inwoner van 94 was? Of was dit een latere toevoeging?

En dan nu, met een diepe buiging, de pen aan onze ijverige Peter Norbertus Panken.

Johan Biemans, redactie.

Bergeijk, november 2019

2. Dagboek p. 2009.

3. Dagboek p. 2426.

4. Dagboek p. 1593.

5. Dagboek p. 2176.

BORKEL

I. Ligging. Naamsafleiding. Gehuchten. Aard van den grond. Huizen. Bevolking.

Borkel ligt drie uren ten zuidwesten van Eindhoven, van de tegenwoordige in 1844 gebouwde kerk, 1 uur van Westerhoven en 1¼ uur van Bergeik, te midden van eene uitgestrekte heide. De huizen staan meerendeels ver van elkander, onder welke geen enkel, van waar men niet met eenen bol op de heide werpen kan.

Door het verkoopen van heide en andere woest liggende gronden, voornamelijk na 1850, is daarin op verscheidene plaatsen des dorps een beter aanzien ontstaan, dewijl vele eigenaars menig perceel aan hun erf aankochten en in bouwgrond hebben veranderd. Geen dorp in onze provincie bezet per zielental, wegens hare groote oppervlakte heide en broekgrond, zooveel grond. Zelfs al wordt deze berekening met het dorpje Schaft, dat thans met Borkel eene burgerlijke gemeente uitmaakt en eene ongeveer gelijke bevolking heeft, genomen is zulks evenwel het geval.

Aanzienlijke en belangrijke verbeteringen van velerlei aard werden in de 2^e helft der 19^e eeuw in de gemeente Borkel en Schaft tot stand gebracht. Vooral zijn mastbosschen en vloeiveiden in weinig opbrengende heide aangelegd, die jaarlijks thans de gemeentekas met ruim f 1000 doet stijgen. De bevolking van Borkel en Schaft bedroeg 1 Jan. 1901 534 zielen.

Niemand kan met zekerheid den oorsprong en beteekenis van den dorpsnaam verklaren. Borkel, vroeger Borckel en wel eens Broekel geschreven, kan oorspronkelijk Borkulo geheeten hebben, wanneer het een bosch bij de Borkel zou beteekenen. Een riviertje of iets dergelijks van dien naam is hier echter onbekend. Ook weet men niet of er oudtijds grond in leen is uitgegeven: zoo ja, kan het woord borc voor iets, dat men te leen heeft, aangemerkt worden.

Voorheen beteekende *borcke* de schors van eenen boom. Men treft hier nog menigmaal ongeschorste boomen en andere overblijfselen van oude wouden als in de meeste omliggende plaatsen in den grond aan, weshalve ook hiervan de beteekenis kan gezocht worden⁶. Is de schrijfwijze oudtijds *Berkel* geweest, dan zal het afgeleid zijn van Berk en hel, dat is een berkenboom op of bij eene hoogte staande.

Eene groote strook gronds, heuvelachtige heide en akkers, in de nabijheid van den Rijkskeiweg, heet de *Berkheuvels*. Om Borkel van bor, born (bron) of van het werkwoord borrelen af te leiden, zou ver gezocht wezen. Broekel beduidt het lo of bosch bij een broek of laag land, wat doet denken aan de Pee, reeds in de 14^e eeuw bekend. In Gelderland stroomt eene rivier Borkel geheeten. Van al de gemelde gissingen is de waarschijnlijkste die van bork, wat ook woning plagt te beduiden.

Gehuchten van Borkel zijn Klein-Borkel (bij de grens van Westerhoven), Hoek, Heuvel, Hoef, Brug (in voorste en achterste brug onderscheiden), Kerkeind en Straat. De huizen bij de gewezen kapel en schuurkerk staande worden nog aangeduid: "*aan de kapel*".

Tot omstreeks 17.. reed eene postkar van Valkenswaard naar Achel en passeerde dan door het gehucht "de Achterste Brug" aan de rivier en de Belgische grens gelegen. De postkar hield halte in een huis dat er in 1670 is gebouwd en in 1856 door Lambert Aarts vernieuwd. Om genoemde reden droeg het den naam van *Posthuis*, waarin toen al mede herberg en logement werd uitgeoefend.

De zoogezegde schouw heeft zeer dikke steenen muren, met achtkantigen schoorsteen, zooals o.a. over eenige jaren ook bestond op een huis in 't Boscheind te Neerpelt, één in 't dorp te Eersel bij de hervormde kerk, één te Walik onder Riethoven enz. Dit (of een vroeger dáár aanwezig) huis en een gestaan hebbend in eene vorige

⁶. Westerbork is een plaatsnaam in Drenthe.

eeuw afgebrand ter plaatse nu *de Bogerd* geheeten, houdt men voor de eerste huizen van 't gehucht.

De plaats waar de postkar en andere karren, bij gebrek eener brug door de Dommel reden, heet nog *de Doorvaart*. Het gehuchtje "voorste Brug" ligt eenige minuten nader bij Borkel. Men heeft hier vele magere, zavelige en schrale gronden, op sommige plaatsen zwaarder en beter. De weilanden aan de Dommel zijn tamelijk goed⁷.

Het getal huizen en dat der inwoners onderging in de laatste eeuwen geene noemenswaardige verandering. De eerste overtrof 50, de tweede 300 niet. Gecultiveerden grond vindt men veeltijds aan 200 morgen opgegeven.

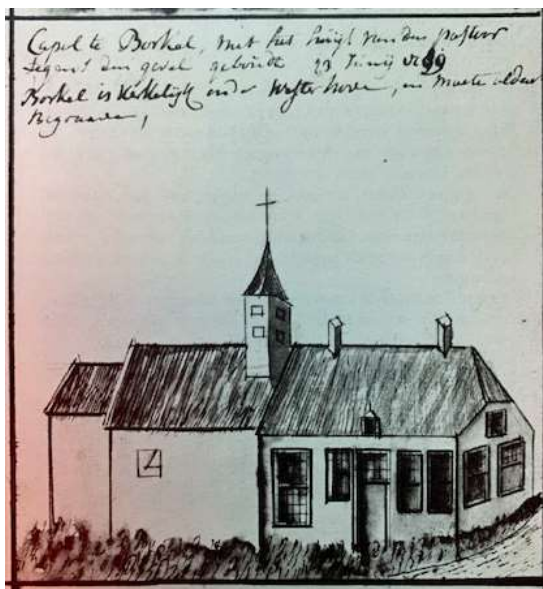
Voorheen behoorde Borkel en Schaft onder de dingbank van Bergeik. Het raadhuis dateert van 1854 en werd tegenover den toren aan de overzijde der weg gebouwd. Er is 26 April 1898 een nieuw raadhuis voor f 1584 aanbesteed. Het is dit jaar gebouwd.

⁷. Bachiene en anderen.

II. De kapel. Het torentje. De schuurkerk.

Van de oudst bekende tijden behoorden de inwoners onder de parochie te Bergeik. Er bestaat nog een gedeelte van een voetpad onder deze gemeente waarover de Borkelaren de diensten in de moederkerk gingen bijwonen. Van de Beekerbrug of de eigenlijke grens van Borkel tot de Keerschop zijn ter westzijde van den zeer veel later aangelegden dijk hier en daar nog sporen overgebleven.

Toen in 1444 de filiaalkerk Westerhoven van hare moederkerk is gescheiden, stelde de prinsbisschop van Luik Borkel met de kapel onder de nieuwe parochie van Westerhoven. Hieruit blijkt dus de aanwezigheid eener kapel in genoemd jaar, welke er wellicht veel vroeger kan bestaan hebben. Zij was in het midden van Borkel gebouwd. Aan de zuidzijde liggen tamelijk hooge zandheuvelen, hier bergen genoemd en in de laatste jaren gedeeltelijk met den beplant.

Kapel uit schetsenboek van landmeter Hendrik Verhees
Men trof in de kapel een altaar ter eere der H. Barbara aan, zijnde

een beneficie waaraan 3 mudden rogge verbonden waren. Op de zondagen moest de rector der kapel daarin de heilige dienst verrichten. Rudolphus Back was er in 1570 rector. Die in 1615 dit ambt bekleedde en kapelaan in Borkel genoemd wordt, was 3 Augustus van dat jaar door den bisschop Zoësius aangezocht om de parochie Empel bij 's Bosch te aanvaarden. In deze aanschrijving zijn de woorden *capellanus in Borkel sub* (onder of omtrent) *Bergheijck* gebezigd⁸.

Zijn opvolger in de geestelijke bediening te Borkel was de eerw. heer Thielman, die in 1631 te Luiksgestel eene hoof bezat. Deze werd toen bewoond door eenen wever, die bij de vreeselijke plundering 27 Februari van dat jaar op de abdij Postel een groot aantal brooden had weggenomen⁹. Deze was vermoedelijk dezelfde, die in 1636 pastoor te Valkenswaard werd¹⁰

De kapel had dikke muren van groote gewone baksteen. Zij werd door 7 vensters verlicht en door verscheidene beren uitwendig gesteund. Het was een regelmatig, als alle oude hier te lande bestaan hebbende kerken en kapellen, goed georiënteerd gebouw. Op de westzijde stond een fraai, betrekkelijk de kapel hoog en groot torentje. Het was van 2 klokken en een uurwerk voorzien.

Ordeshalve zal ik vooreerst mijne opsporingen van de kapel en het torentje mededeelen, waarna die van de schuurkerk, der pastorie enz. volgen zullen.

Men weet niet onder wiens bescherming de kapel zoude ingewijd zijn. Al werd daar in een bevoorrecht altaar der H. Maagd en martelares Barbara aangetroffen, is ongetwijfeld er ook den H. Antonius geëerd geworden. Dit is aangehouden in de schuurkerk en daarna in de nieuwe kerk, waar als van ouds op zijnen feestdag 17

⁸. Schutjes III. 314.

⁹. Welvaarts, Geschiedenis van Postel.

¹⁰. Zie mijne Geschiedenis dier gemeente.

Januari eene late mis geschiedt, die door velen, ook uit den omtrek wordt bijgewoond, wat almede op den Zondag van het octaaf plaats heeft.

Van het oud altaar uit deze kapel waren tot 1844 nog drie groepen fraai en kunstig bewerkt beeldwerk, voorstellingen uit de H. Schrift, bewaard gebleven, welke toen in mijn bezit kwamen. Ik deed ze zuiveren en restaureeren en gingen na een twaalfstal jaren in de toenmalige collectie van oudheden des heren J. van Hall te Turnhout over.

Bij het afbreken der kapel vond men tegen den zuidenmuur in den binnenkant tamelijk diep in den grond een klein steenen beeldje, vermoedelijk eene Barbara. Het wordt nog bewaard. Eenige kleine houten beelden thans in het torenportaal zijn vermoedelijk uit de kapel oorspronkelijk.

Nadat in het laatst der zeventiende eeuw Borkel eene pastoorswoning met de kapel, die sinds 1648 niet meer tot de uitoefening van den godsdienst gebezigd is, was door de Staten toegestaan, de kapel tot huiselijk gebruik in te nemen, onder verbod, daarin geen de minste godsdienst te verrichten. De pastoors hebben de ledigstaande kapel niet dan tot berging van brandstoffen enz. gebezigd.

In 1756 werd een nieuwe trap getimmerd om naar de klokken te klimmen, waarvoor in de dorpsrekening 8 gl. 15 st. is uitgetrokken. Regenten van Borkel verzoeken in 1763 Hunhoogm. hunne kapel te herstellen of ze in eigendom aan de gemeente over te geven. Dit jaar zijn de kosten der herstelling aan de kapel en het huis (de gemeentepastoorswoning) opgenomen. Bij beschikking der Staten van 30 December dezes jaars stonden ze het gebruik der kapel aan de gemeente toe. Deze liet ze als bergplaats van brandstoffen enz. aan den pastoor zonder huur.

Volgens de dorpsrekening van 1766 schijnt er dit jaar eene nieuwe

kap op geplaatst te zijn. Wegens vernieuwing en reparatie aan den toren komen f 66:10 in 1780 voor, de wederhelft in 1781, buiten het bestek f 17, een nieuwe appel en knop met nog andere kleine kosten f 3:15, zoodat dit vernieuwd torentje f 153:15 heeft gekost.

Aan de kapel en de gemeentehuizing of pastoorswoning bedroegen de reparatiën in 1787 f 58:18:12. Het inkomen der kapel voor de reformatie kan niet met zekerheid vermeld worden. In 1650 bedroeg dit ten minste f 40, welke som ook nog in 1681 betaald werd. In 1791 was ze tot f 13:25 verminderd¹¹.

Er is een doodboek of klein register der overledenen te Borkel in 1715 aangelegd. In de vergadering van 30 October 1798 verscheen het eenig lid van het Protestantsch Kerkgenootschap, hier wonende, commies ter recherche ter eene en de beide kerkmeesters ter andere zijde, wegens de naasting der kapel door dit laatste. Toren en kerkhof blijft aan de burgerlijke gemeente. Alle inschikkelijkheid met de pastoriehuizing der hervormde gemeente te Bergeik, door den predikant bewoond, zal worden gebruikt.

Bij de naasting der kerken enz. door de katholieken hadden die van andere kerkgenootschappen aanspraak op uitkeering in evenredigheid van het zielental, doch die som aan den grenscommies te verstrekken kon mitsdien niet noemenswaardig wezen. Hij eischte dan ook niets van zijn aandeel. Van de invoering der reformatie in de Meerij tot heden hadden nimmer protestanten te Borkel eene bestendige woning. Die er tijdelijk verbleven waren 's Lands ambtenaren en dergelijke personen, welke steeds door den predikant van Bergeik verzorgd worden. Het bovengenoemd pastoriehuis in door de dorpen der dingbank gezamenlijk aangekocht is in 1866 verdeeld, hetgeen ook met het raadhuis is geschied¹².

Dit ruim en sterk gebouw heette de Abtshuizing, omdat het den abt van Sint Jacob te Luik behoorde. Toen het door kanunniken der kerk

¹¹. Rekening der Geestelijke Goederen over Kempenland.

¹². Mijne Beschrijving van Bergeik.

bewoond werd noemde men het en ook nog later de Kanunniksdij. Van 1732 tot 1838 woonden daarin de hervormde Predikanten. Het was in 1532 gebouwd, was door een sloot of vest omringd, van trapgevels en een torentje met klok voorzien en in 1866 afgebroken. Op die plaats staat een modern burgerhuis. Het dwarsstraatje heet sinds de Reformatie *Dominé-straatje*.

Door een schrikkelijk onweder is in den namiddag van 4 October 1799 het torentje zoodanig gehavend, in stukken geslagen en gebrand, dat het niet dan met palen en steunselen kon staande gehouden worden en er tot voorkoming van instorting ten eerste aanmerkelijke kosten moeten gedaan worden.

De schade was op f 750 geschat. Het gemeentebestuur verzoekt 7 October om deze som, of zulks te bezwaarlijk zijnde het recht der Tienden aan de gemeente voor een jaar te remitteren. Zij heeft die bij admodiatie en moet ze deze maand ter somme van f 320 betalen, welke zij tot herstel van het torentje zoude bezigen.

Het dorpje uit 45 huizen en 224 zielen bestaande, kan zulks niet bekostigen, temeer daar het wegens de ligging aan den steenweg, boven andere plaatsen door de strooptochten der Fransche troepen heeft geleden en vooral dit jaar een slecht gewas en schralen oogst heeft ingezameld. Tot verwondering bleef bij de onwedersramp de tiendklok in het torentje onbeschadigd, doch kon wegens het vermorselen van dit niet worden geluid¹³. Bij dit onweder trof de bliksem ook het been des herders, waarvan men de bijzonderheden onder de Pastors lezen kan.

10 Mei 1804 berichtte het gemeentebestuur, dat het land wegens betaling van het herstel des torens nog geene beschikking had genomen. De gemeente deed daaraan f 110 onkosten, welke zij terug erlangde. Het torentje was slechts van buiten beplankt en moest met leien bekleed worden. Zij verzochten het Land dit te doen en vervolgens de kapel te onderhouden. Hiertoe is het Land verplicht,

¹³. Notulen der Dingbank.

daar het de geheele Tiend van Borkel bezit.

Naar 't schijnt ontving evenwel Borkel niets van den Lande, want de gemeente verzocht in 1809, om de f 200 voor het gebruik der plantagiën toegestaan tot gezegde herstelling te mogen gebruiken, daar zulks wegens den soberen toestand der ingezetenen niet geheel had kunnen geschieden. Borkel ontving kennisgeving daartoe de helft te mogen employëeren.

Schuurkerk

In of omtrent den jare 1690 is eene schuurkerk p.m. 10 meters ten zuiden der pastorie en kapel gebouwd evenals deze met het altaar ten oosten en de ingang ten westen. Op het plein of de ruimte tusschen de kapel en schuurkerk hebben de Borkelaren 85 jaren hunne dooden begraven.

Anno 1727 op 30 April legateert Adriaen te Borkel van eene capitale rente van 550 patacons, staande op de stad Bree, 500 patacons tot een officie van eene wekelijksche mis *“om gecelebreert te worden op Borckel in 't kerckenhuijs aldaar door den bedienaer der selve en alle sijne naervolgers”* en 50 patacons tot onkosten wat daer op loopende is jaarlijks en de rest tot sieraad en ornamenten van het voorschreven kerkenhuis enz.

Extract uit Protocol Register van den notaris A. Boons te Neerpelt, berustende tot 1875 in een bundel papieren eener nu afgebroken oude kloosterhoef te Westerhoven, waarin o.a. ten jare 1776 een zekere Quinten heeft gewoond. De schuurkerk is in 1778 veel verbeterd en vernieuwd. Zij droeg dit jaar in den hoofd- of frontgevel, waarin boven en ter zijde der deur bij 't zangkoor 2 kleine vensters geplaatst waren. Er bevonden zich mede ten zuiden en noorden 2 ramen. De breedte dezer kerk bedroeg 9 gewone passen bij een geëvenredige lengte, die der ten oosten gelegen vierkante sacristie 6 treden.

Ik heb in ons rijk nog verscheidene kerkschuren gekend, doch alle met

een portaal bij de hoofddeur aan den binnenkant; zoo ook deze. Behalve het hoofd- of gewoon altaar bezat de kerk 2 zeer kleine doch goed gemaakte altaren, banken, beeldjes enz., voldoende voor de grootte des gebouws. De schuurkerk vóór 1778 was een gering gebouw. Oude lieden die ze nog gekend hadden, hebben mij den toestand daarvan verklaard. De steenen aan die van 1778 gebezigd waren te Borkel gebakken.

Toen in 1690 uit de gehuchten Borkel en Schaft eene parochie zamengesteld en een pastoor benoemd is, bouwde men te Borkel eene pastorie aan den westelijken gevel der kapel met de voorzijde of het front naar het zuiden. De muur aan deze zijde was gelijkelijk aan dien der kapel; ten noorden had de pastorie eene meerdere breedte dan deze. De tuin bij de pastorie was tamelijk uitgebreid, doch was onder den pastoor In 't Ven door toevoeging van een perceel akkerland nog vergroot.

III. Middelen van bestaan. Gilde. Vloeiweide. Tiend. Heide. Wegen.

Schier uitsluitend hebben zich van de vroegste tijden de ingezetenen op den landbouw toegelegd. Door eenige der laatstvorige eeuwen heen kwamen mij in verschillende documenten en aantekeningen personen uit Borkel tegen, in Duitschland handelende of eenig ander bedrijf, ook elders voor hunne kostwinning doende.

In de zeventiende eeuw vooral, trof men er Compagnieën of Broederschappen, die meerendeels uit Borkelaren bestonden en den naam van Teuten droegen, aan. Eenige van hen zijn dan ook in den vreemde gestorven. De meeste handelden in menschenhaar, vele in koper. De handel in dit metaal dreven reeds veel vroeger, en later almede in grooter getal, inwoners van Lommel, Luiksgestel, Bergeik en andere dorpen in Holstein, wat in 1875 heeft opgehouden, toen de laatste Teuten uit Luiksgestel in dat vreemde land hunne kopermijnen en andere bezittingen hebben te gelde gemaakt.

Volgens overlevering werd eene bierbrouwerij uitgeoefend in een oud huis ten noordwesten bij de gewezen kapel en schuurkerk. De kelder van dit woonhuis heeft muren van twee steenen dik.

Palmzondag 1298 moesten op last van hertog Jan van Brabant eenige novale tienden tot behoef van den kapellaan van het Maria-altaar in de kerk van Bergeik afgestaan worden. Voor dit genot moest die priester aan dat altaar de mis lezen. Men bedenke, dat destijds Borkel nog een gehucht van Bergeik was.

Aan de gemeente behoort eene vloeiweide van 9 hectaren. De bevoeiing geschiedt met water uit de Dommel, dat zonder opstuwing aan de rivier onttrokken wordt. Eene groote uitgestrektheid broek- of woeste grond langs de Dommel, de gemeentespee wordt door Borkel en Schaft gezamenlijk van zeer oude tijden gebruikt. Dit meldt ook de rekening van Schaft op 1787. *De Pee* komt in eene acte der 14^e eeuw voor.

1750

In 1750 bestond een geschil tusschen de inwoners van Borkel en Schaft en tusschen die van Valkenswaard over een stuk heide. Aan advokaten enz. was zooveel bekostigd, dat het aandeel voor Borkel 68 gulden en 10 stuivers bedroeg. In 1758 werd een scheidspaal der limieten tusschen het land van Luik en dezen Staat geplaatst. Ook in 1792 betaalt Borkel f 4 om met het wapen van den Staat op de limietscheiding te zetten.

Of in oude tijden een gilde bestond blijkt niet. De tegenwoordige is in 1778 opgericht. Het gedrukt reglement is van 1780. Zij telde in 1876 ongeveer 90 zoo mannelijke als vrouwelijke leden, houdende in den zomer twee dans- of teerdagen. Ook in den winter vergaderen de mannen gewoonlijk twee achterëenvolgende dagen en drinken dan bier. Soms is het Reglement veranderd. Bij de vernieuwing in 1862 werd verordend, dat ook ongehuwde mannen boven 30 en ongehuwde vrouwspersonen boven 40 jaren in de gilde mogen aangenomen worden.

1789

Nadat besloten was een Rijksweg van 's Hertogenbosch naar Luik aan te leggen is deze op kosten dier stad in 1741 en '42 tot Best gebouwd. De Staat legde dezen weg tusschen 1788 en 1791. In 1789 begon men hem van Eindhoven verder door te trekken. Deze straatweg loopt door Stratum, Aalst, Valkenswaard langs Borkel tot aan de grenzen van Luikerland bij Lommel.

De prinsbisschop van Luik zou hem laten voltooien van de Meierijsche grenzen tot die stad. Hiermede was ook een begin gemaakt, maar de vaderlandsche troebelen deden het leggen van steenen staken, wat later hervat was. De gehele weg van 's Hertogenbosch tot aan de Luiksche grenzen was in 1806 voltooid, behalve het vak van Borkel naar Stratum, zijnde 3 uur gaans. In 1818 werden de tolln van Eindhoven tot Hasselt bepaald. Van 's Bosch tot aan de Belgische grenzen is de weg 52 686 m. lang. Van den

gewezen tol te Borkel bedraagt de lengte tot de grenzen 5347 m.¹⁴

Ten noorden van Borkel werd een tolhuis of de derde barrierhuizing (Lommel de eerste, Bergeik de tweede) gebouwd. Om de plaatsing van de barrier en den noodigen grond voor tuin en landbouw verkoopt Borkel aan het Rijk voor f 200 vijftig loopensen heide, oost en west van den steenweg. Dit huis lang 68, breed 22½ voet is 30 Juni 1791 voor f 5490 met de levering aller bouwstoffen aanbesteed. 30 Juni 1794 had de besteding eener schuur van 68 voet lengte en 26 voet breedte voor f 850 plaats. Deze is later afgebroken.

De tolheffing op de kunstwegen in deze provincie heeft, op enkele uitzonderingen na, in 1875 opgehouden. Deze rijksbarrier is in 18.. verkocht en sedert dien tijd particulier eigendom. Van de daarbij behorende uit de heide ontgonnen bouwlanden, zijn in den laatsten tijd een groot deel tot dennenbosch aangelegd. Omstreeks 1890 brandde deze gewezen barrierhuizing door onweder af en werd in nagenoeg denzelfden trant opgebouwd.

1760

Door regenten van Bergeik wordt een dijk of baan van Borkel naar Lommel afgepaald, die vervolgens gemaakt is. Door Bergeik, Westerhoven, Borkel en Schaft werd hij “opgeschoten” en moest door Borkel en Schaft “ten eeuwigen dage” onderhouden worden enz.¹⁵.

1805

Schoon bij verschillende resolutiën de gemeentebesturen aangeschreven zijn, groote en breede wegen van het eene op het andere dorp te maken, waren deze hier en op vele andere plaatsen dezer streek nog niet genoegzaam aangelegd.

¹⁴. Zie Overzicht der Straatwegen in Noordbrabant in de Handelingen van ‘t Genootschap, 1851.

¹⁵. Notulen der Dingbank.

1809

Met Bergeik is een nieuwe weg, strekkende tot communicatie met den Rijkstraatweg tusschen beide dorpen aangelegd. Van de Beken tot Bergeik loopt hij recht. Ook weder van de Beken naar den Straatweg. Ter communicatie met dezen strekte vooral deze nieuwe weg. Langs hem ziet men nog overblijfsels van een voetpad, oudtijds door de Borkelaren opgeschoten, om te Bergeik ter kerk te gaan, toen zij nog rechtstreeks onder die parochie behoorden¹⁶.

¹⁶. Mijne Beschrijving van Bergeik, art. Wegen.

IV. Lotgevallen en gebeurtenissen behalve die der andere hoofdstukken van Borkel en Schaft.

1598

Toen 6 Augustus dezes jaars zekere inwoner van Bergeik (Jan Daris) den weg ging tusschen Borkel en Westerhoven zag hij een soldatentroep van 13 of 14 man in de huizen te Westerhoven schieten, paarden enz. rooven en de bewoners vluchten, die zich verweerden. Een 18-jarige jongeling schoot een soldaat door het been die er alzoo moest achterblijven.

1674

Het Koninklijk (Fransch) garnizoen trekt door het dorp¹⁷.

1688

Toen gedeputeerden van H. Hoogm. de grens van Kempenland in oogenschouw namen of die zooveel mogelijk met landweeren en slagboomen versperd was, verklaarden zij o.a. Borkel, in zandachtige duinen liggende onbevrijdbaar.

1743

Een kind te vondeling gelegd sterft er na verloop van 9 maanden. Er sterft ook een kind van eene arme passante¹⁸.

1749

Borkel en Schaft wordt bij resolutie van H. Hoogm. dato 5 Juni dezes jaars toegestaan, om 2500 gulden te negotieëren ter betaling hunner legerschulden.

1752

De inwoners doen mede in de algemeene jacht op schelmen en landloopers. Zieke soldaten, vrouwen en kinderen worden gedurig van hier naar elders vervoerd. De Secretaris der Dingbank moet zich

¹⁷. Archief Bergeik.

¹⁸. Armrekening van Westerhoven en Borkel.

wegens de rekening over 1748 enz. gaan verantwoorden.

1794 – '97

In dit tijdvak roofden de Franschen bij vele inwoners. Zij verzochten schadevergoeding aan 't Land, als de andere dorpen, der over 1794 betaalde lasten. Zie een Bundel der specifieke schade en notulen der Dingbank.

1795

Dit en het vorig jaar leed het dorp zeer veel door den Franschen oorlog.

1800

Tusschen 14 en 15 Juli bevroor meestal de te veld staande boekweit, omtrent 136 loopensen, welker schade, door elkander genomen 10 gl. het loopense, alzoo 1360 gulden bedroeg. Hierom verzocht het bestuur afslag aan hunne Tiendheffers.

1802

Omtrent een vierde der rogge en ongeveer de helft van den boekweit was in twee tijdpunten dezes jaars op het land bevroren. In dit en het vorig jaar waren hier Dragonders en Infanteristen gelogeed.

1804

Het Landsbestuur verzoekt en verkrijgt van Borkel eene strook gronds van tien roeden, ter wederzijde van den steenweg tot beplanting van boomen, ter voorkoming van zandverstuivingen en aanmoediging van houtgewas, dat in deze streken zoozeer vermindert¹⁹.

1815

Reeds eenige jaren is Borkel weigerachtig voortaan het 1/3 onderhoud in school, klok- en schoolhuis te betalen aan Westerhoven, van welke gebouwen het sinds lang geen gebruik meer

¹⁹. Losse stukken, Dingbank Bergeik.

maakte. Het bestuur van Westerhoven wendde zich tot Gedeputeerde Staten met verzoek Borkel als vanouds daartoe te noodzaken.

Gedeputeerde Staten berichten integendeel, dat Borkel hiertoe ongehouden is, dewijl de toren van Borkel, thans (van 1791) van eene klok voorzien is, Borkel en Schaft voor gemeenschappelijke rekening (1799) eene school tusschen Borkel en Schaft gezet heeft en van 's Lands wege een' Schoolonderwijzer aangesteld zijnde van de school te Westerhoven evenmin als van het klokhuis gebruik wordt gemaakt en dat Borkel zijne verklaring gestand doet om van alle aanspraak op klokhuis, school en schoolhuis te Westerhoven afziet. Van deze aanspraak op die gebouwen bestaat een contract van 9 Juli 1816²⁰.

1829

Onbruikbare keisteenen van den Rijksweg worden aan de gemeenten Borkel en Schaft en Bergeik toegekend.

1844

17 Februari voerde een te Lommel gestationeerd Rijksambtenaar (douane) op de heide, doch 150 meters aan deze zijde (Nederland) der nieuw geplaatste (1843) grenspalen met zich drie ossen, twee karren en tuig, voorwendende dat het dáár Belgisch grondgebied was. De eigenaren van het medegevoerde verzochten schadevergoeding voor dit onrecht.

1859

Acht volwassen inwoners werden in October door persloop aangetast, waarvan twee zijn gestorven.

1865

Er is een steenen standaardmolen een paar minuten westwaarts der kerk gebouwd en in gebruik genomen. Het eerste graan is daarop 10 Juni gemalen in dit jaar.

²⁰. Zie ook mijne Beschrijving van Westerhoven.

1897

15 Januari is een Boerenbond opgericht en het bestuur gekozen. In Mei dezes jaars zijn vier hier gewassen en omstreeks 1800 geplante eikeboomen verkocht en vervoerd, welke door elkander 4 m. 35 cm. omtrek hebben. Nog ziet men er een tiental van ongeveer dezelfde dikte staan.

1903

Dat de Dommel onder Borkel, evenals vroeger nog vischrijk is wordt gedurig bewezen. Zoo vingen op een dag, in Januari 1903 een drietal visschers 2 snoeken een van 8 en een van 13 pond, 2 stuks blik van 3 pond per stuk, 11 andere vischsoorten van door elkaar 1 pond behalve 17 kleine visschen van $\frac{1}{2}$ pond en dergelijke. (Zie Meierijsche Courant van 31 Jan.).

BESCHRIJVING VAN SCHAFT

V. Ligging. Naamsafleiding. Gehuchten. Aard van den grond. Bevolking. Bestaansmiddelen.

Dit dorpje ligt 3½ uur ten zuidwesten van Eindhoven, aan de zuidzijde der Dommel, waarover in den weg naar Borkel van ouds eene brug gevonden wordt, ruim ¼ uur van de Limburgsche grens en een half uur van Borkel, het midden genomen der huizen of de gewezen standplaats der 2 kapellen of schuurkerken dier 2 dorpjes, thans eene parochie en tevens burgerlijke gemeente uitmakende. Van de Belgische gemeente Achel is het 1 uur en van de Kluis aan de grens onder dat dorp een half uur verwijderd.

Schaft wordt in de spreekwijze *de Schaft* of *op de Schaft* genoemd. De naamsoorsprong hiervan schuilt in het duister. Bij de Ouden beteekende schaft eene naald of spits. Waarschijnlijk ontving het hiervan de naam niet, want de grond is er niet hoog, zelfs laag in vergelijking van andere in den omtrek gelegen dorpen en plaatsen. Meer gegrond zoeke men de afleiding in schaf, schein of schief, dat is scheid of grens, wegens de ligging bij eene andere provincie of een ander Rijk. Schaffen was eertijds ook vestigen, wat hier nederzetting van menschen kan beduiden.

Verscheidene plaatsen in ons land en België voeren eene bijna gelijkkluidende benaming. Eene plaats onder Houten, provincie Utrecht komt in 1583 als *optenschaft* voor. Onder Huisseling bij Grave heet een gedeelte van dat dorp *Schafdrus*. In België ligt het dorp Schaffen. De familienaam Van der en Van de Schaft zijn niet onbekend.

Schaft wordt eigenlijk in de gehuchten Peutersëind, Heiersëind en Klein-Schaft onderscheiden. Dit laatste ligt 10 minuten noordoost van Schaft, bevat ... huizen en ruim 20 inwoners. Peutersëind, 5 minuten van Schaft, zal denkelijk Potersëind wezen en dan beplante of

bebouwde grond beteekenen. Het werkwoord *peuteren* beduidt hier echter niet diep in de grond of met een voorwerp ergens in steken. Ook kan het gehucht naar den eigennaam Peuters geheeten zijn.

Het Heiersëind bestaat thans uit slechts 2 huizen, welke volgens overlevering de eerste van 't dorp zijn. Mochten al daar werkelijk de vroegste woningen gebouwd zijn, dan waren ze toch gewis meermalen door andere vervangen. Dit gehucht heet men alhier het *Haarëind*. Met een dezer beide huizen meenen sommige inwoners als niet tot dit gehucht te behooren. Het staat meer in de richting van Achel. Tusschen dit en de dorpstraat bevindt zich het eenige huis (nu door de wed. Baken bewoond) dat thans van het eigenlijke Haar- of Heierëind is overgebleven.

De grond van Schaft is schraal, echter zwaarder en vruchtbaarder dan te Borkel en sommige dorpen dezer streek. Hij vereischt gedurige bemesting. Omstreeks het jaar 1800 is de oppervlakte van Schaft op 113 morgen lands en het getal huizen aan 42 vermeld. De meeste inwoners verkeerden in goeden staat. In 1807 wordt 160 morgen gecultiveerd land opgegeven.

Een schat gevonden

Bij het graven in een oud huis vond in Januari 1903 een persoon 240 stuks zilveren munten uit de 15^e eeuw, ter grootte van rijksdaalders en guldens.

VI. Gilde. Tiend. Heide. Openbare wegen.

Ter eere van den toenmaligen kerkpatroon is in 17.. het gilde opgericht.

1787

Van hun eerste bestaan is nog een vogel of papegaai en eene borstplaat door den hoofdman te dragen, benevens ... andere schilden, alle van zilver voorhanden. Gezegde plaat vertoont aan de zijde de afbeelding van den apostel Petrus met ketenen en een engel en de keerzijde dit opschrift: Aelbert Peter Verbiest op de Schaft 1780.

Een jongeling schoot de eerste maal den koningsvogel af, blijkens de plaat met de woorden: Laurentius Johannes Smets konink van de Schaft den 1 August 1780, overlede(n) den 8 Januarij 1782. Eerste Coninck. Gedenkt denselve out 19 jaren.

De vrouwelijke leden schonken een schild met het beknopte opschrift: Vereert door de Gilde Susters 1782. Pieter Bots Conink van de Gult van S. Pieters Banden op de Schaft 1783. Theodorus van Gulik derde koning van de Schaft 1787. Johannes Heuvels 4^e Coning van de Schaft 1798. De vier schilden door de koningen, benevens dat der zusters, hebben een' fraaiën rand.

Van ouds behoorden al de Tienden van Schaft aan de abdij van Epternach in Luxemburg. Deze heeft dus de kapel enz. onderhouden tot de geheele Tiend in door de regeering der Nederlanden is aangeslagen. In 184.. kocht ze Schaft voor en zijn de ingezetenen van 18.. geheel vrij.

De Pee, een uitgestrekt moeras, broek en weide, ligt onder Schaft aan de Dommel. Van 16 Mei 1755 wordt bericht, dat de tiendheffer voor den abt van Epternaken verzocht werd, de kapel in *“behoorlijke reparatie te onderhouden, zijnde groot gevaar als de kapel instortte,*

de toren mede overhoop kwam te vallen"²¹.

1452

Aan de Achelsche grens is de paalscheiding geregeld, waarover lang getwist was.

1529

Wegens de scheidpalen van Pelt en de dingbank van Bergeik wordt, ook mitsdien aan de grens van Schaft, alles op nieuw geregeld.

1645

Over eene vroente wordt tusschen Schaft en Bergeik een accoord getroffen.

1656

Eene commissie uit de dingbank van Bergeik is naar Schaft gekomen, om er met de principaalste naburen over den gemeenen aard te spreken.

1657

18 Augustus verschijnt hier eene commissie en zijn er weder principale naburen ontboden, die ondervraagd zijn, naar de "*bescheiden den gemeenen aard*" rakende.

1750

Er wordt tusschen Borkel en Schaft en Valkenswaard een contract over een stuk heide aangegaan. Borkel heeft een rekwest en ook Schaft aan Valkenswaard gezonden. Beide zijn beantwoord²² (2).

1760

Nadat door regenten van Borkel en Schaft disputen ontstaan waren over het gebruik van den vooraard, kwamen comparanten dier 2 dorpen overëen, dat alles "*ouder gewoonte*" zou blijven en dat ieder dorp zijn eigen vooraard zal gebruiken, wordende de rivier de

²¹. Notulen der Dingbank.

²². Archief der Dingbank.

Dommel “*gelijk altoos*” geweest is, gehouden de scheiding tusschen beide dorpen te zijn enz.

Er bestaat van Schaft eene baan of openbare weg naar de Kluis en van daar naar Leende, Soerendonk, Budel en Hamont. Een naar Valkenswaard, over Borkel naar Bergeik.

De spoorweg in 18.. van Valkenswaard, over Achel naar Neerpelt gebouwd, loopt tusschen Schaft en de Kluis, doch bezit er geene halte. In 1891 is een kiezel- of kunstweg van Achel naar de Nederlandsche grens en alzoo tot de scheiding van Schaft, doch in de rechte lijn of richting aangelegd van Valkenswaard, in de verwachting eener verbinding of aansluiting op den Nederlandschen bodem.

Deze voortzetting niet geschied zijnde, is in 1891 op kosten onzer provincie en de gemeente Borkel en Schaft een keiweg van dat punt tot aan den Rijksweg onder Borkel gemaakt. Hij gaat door de dorpsstraat te Schaft en langs de parochiekerk, school, raadhuis enz. De aanbesteding van den weg geschiedde voor f 41.900. De gemeente Borkel c.a. heeft daarin 20 ten honderd betaald en de noodige gronden moeten afstaan. De onteigening langs de weg is van de eigenaars der perceelen met f 300 door de gemeente voldaan.

VII. Invoering van 't Christendom. De Kapel. Uurwerk.

Waarschijnlijk is Schaft reeds tijdens het heidendom, hoe schaars dan ook, bewoond geweest en vroegtijdig tot het Christendom bekeerd. Men weet met geene genoegzame zekerheid wanneer de kapel is gesticht. Volgens een geschiedschrijver is zij in 1500 ter eere van de H. Petrus, Paulus en Antonius gebouwd. Daarin bestond een altaar aan den H. Joannes den Dooper toegewijd²³.

Oudtijds behoorden de inwoners van Schaft met Valkenswaard tot de parochie Waalre, welke 2 laatste plaatsen tot in de 16e eeuw onder één herder stonden en werd Valkenswaard tot parochie verheven en bleef Schaft daaraan toegevoegd tot 1690, toen Schaft eene schuurkerk en met Borkel eenen pastoor bekam.

De kapel met torentje stond in het midden der huizen ter noordzijde der straat welke dáár eenigzins meer zuidwaarts loopt. Er was aan de kapel een rector verbonden. Henricus Colen van Lierop had 1 Maart 1617 dit beneficie of rectorship aan zijnen dorpgenoot Petrus Joannes of Petrus Janssen genaamd, afgestaan, die er 13 dier maand door den pastoor van Valkenswaard is ingeleid, opgedragen door den deken-pastoor te Eindhoven. Toen oefende, naar blijkt der afstandsakte als rector, de herder van Valkenswaard het collatie-recht in die kapel uit.

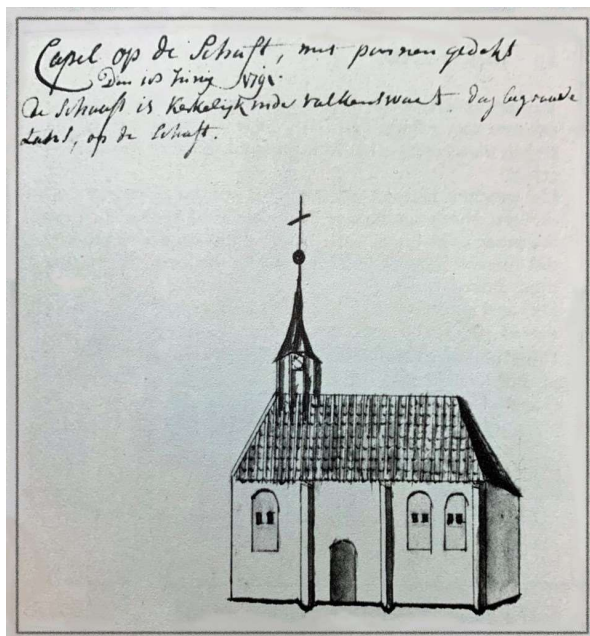
Volgens een' anderen schrijver was ze aan den H. Petrus in zijne banden toegewijd, die er van ouds tot 1844 als patroon is gevierd. Van 1648 mocht de kapel voor de katholieke godsdienstoefening niet meer gebruikt worden.

Thans volgen nog andere aantekeningen nopens de kapel. Daarop stond aan de westzijde een torentje met 2 klokjes. Eertijds was de kapel als andere met leiën gedekt, doch reeds lang door platte

²³. Schutjes, art. Waalre.

pannen vervangen. Wanneer de eerste verdwenen zijn is mij niet gebleken. In 1783 spreekt de oudste nog aanwezige dorpsrekening er de eerste maal van. In 1802 werden er 500 pannen op gedekt, kostende met de vracht 13 gulden, 16 stuivers.

Van 1735 gewaagt de dorpsrekening (vroegere zijn niet bewaard) over de huur der kapel, waarvan de gemeente f 4:15 had ontvangen. Ze zal wellicht reeds vele jaren verhuurd zijn geworden. In 1742 maken H. Hoogm. de bemerking waarom de huur der kapel sedert 1738 à f 4:15 niet voor ontvang is gebracht. Het volgend jaar wordt geantwoord, dat ze wegens verval niet meer bewoond is en vervolgens geen huur meer in rekening kan gebracht worden.

Capel op de Schaft 1795 - uit het Schetsenboek van Hendrik Verhees

Ten jare 1755 is de kapel door 't Land als tiendheffer grootendeels vernieuwd. Na dien tijd deed de gemeente daaraan de kleine

reparaties, zonder daartoe verplicht te wezen, dewijl het Land de inkomsten der kapel geniet. In 1757 is een nieuw uurwerk op de kapel geplaatst. Het was te Hamont vervaardigd en kostte f 46:5. Toen de kapel in 1820 is weggebroken, scheen dit uurwerk reeds vervallen of niet meer bestaan te hebben. Er is toen een torentje op de schuurkerk gebouwd, waarin de beide klokjes der kapel gehangen zijn.

30 October 1798 is de kapel door de katholieken genaast, die er geene godsdienstuitoefening meer in hielden, dewijl ze daartoe te klein en ongeschikt was geworden en bleven hiervoor de schuurkerk gebruiken. Bij de naasting der kapel verbleven als te voren toren en kerkhof aan de burgerlijke gemeente. Omdat er geene hervormden waren behoefde er geene uitkeering te geschieden.

Hadden de inwoners van Borkel en Schaft, die allen katholiek waren, bij de verdrukking door de protestanten, toen hunne kapellen gesloten waren, de godsdienst gaan uitoefenen in de kerkschuur of het bedehuis door Valkenswaard aan de Kluis getimmerd of in de parochiekerk van Achel, zoo hebben de Achelaars, tijdens de droevige omstandigheden der Fransche republiek hunnen toevlucht tot het grondgebied van Schaft genomen.

Verscheidene schrijvers melden verkeerdelijk, als zouden zij hunne godsdienstplichten geregeld in de schuurkerk van Schaft hebben vervuld, wat toch niet dan bij uitzondering of zeer kort zal hebben plaats gehad, dat diens pastoor ongeveer 5 jaren een huis te Schaft bewoonde, wat tevens zijnen parochianen tot noodkerk diende. Dit huis te Klein Schaft staande, is over eenige jaren, men meent in 1816, afgebrand. Meer algemeen vermoedt men echter, dat dit verblijf is geweest in het huis en schuur van den tegenwoordigen eigenaar Thomas Vlemmincx.

Van October 1797 tot September 1802 bleef de parochiekerk te Achel gesloten. Gedurende dezen tijd heeft de pastoor H. Bungeners te Schaft gewoond. In den aanvang van het schrikbewind verbleef hij

kortstondig te Waalre. Ook de eerw. heer Dollemans uit Maastricht, pastoor te Neerpelt, hield zich om dezelfde rede, toen te Schaft op. Beide priesters, evenals de meeste anderen weigerden den eed van haat aan 't koningdom af te leggen.

De nonnen van 't klooster Catharinadal te Achel waren in 1797 uitgejaagd. De bevolking bestond bij de afschaffing uit een dertigtal nonnen en den eerw. heer Borghouts als *confessor*. Een dezer, Maria Stienen van Nederweert, had 5 jaren als meid gediend bij pastoor Bungeners, zoowel te Schaft als te Achel, waar ze in 1803 stierf. Een der nonnen, E. Beckers van Valkenswaard, is te Borkel en Schaft gestorven. Men vindt in '*de abdij van Achel*', gevolgd door '*Catharinadal*' door Vossen, pastoor van Achel, 1894, van beide merkwaardige '*geschiedkundige schetsen*'.

VIII. De Schuurkerk. Begraafplaats of Kerkhof.

Er is een schuurkerk in 1690 gebouwd tegenover de kapel, aan de andere zijde der dorpsstraat, weshalve beide gebouwen slechts weinige meters van elkander stonden, namelijk niet meer dan de breedte van den weg. Bevond zich in de onmiddellijke nabijheid der kapel aan de westzijde en dus bij den ingang een woonhuis, zulks was ook bij de schuurkerk het geval. Deze 2 huizen, meermalen veranderd, worden er nog gevonden. Schier eene eeuw was deze kerk slechts een gering gebouw tot ze in 1786 geheel herbouwd en in goeden staat is gebracht. Zij evenaarde hare zusterkerk te Borkel.

In 1770 besloten regenten en verdere ingezetenen van Schaft aan hun Hoogm. te verzoeken, voortaan hunne dooden op de Schaft te mogen begraven op hun kerkhof, dat is het plein of de ruimte bij de kapel, in de plaats van hunne lijken naar Valkenswaard te transporteeren hetgeen 1½ uur ver is²⁴. Dit rekwesit ingewilligd zijnde, werd die plaats tot kerkhof in gereedheid gebracht en zijn er de lijken tot 1845 begraven.

Kapel en begraafplaats waren door eene lage schans van aarde omgeven die men in 1771 had opgerust, wat f 5:5 kostte. In 1802 was ook 't kerkhof opgemaakt en er eiken heesters geplant. Vroeger en later stonden er ook boomen. Zoo werden in 1809 de boomen op 't kerkhof staande voor 60 gl. verkocht. Tot 1865 stond er nog een eenvoudig houten kruis ter gedachtenis van het kerkhof, dat eenige jaren nadat het verlaten is, als tuin, boomgaard of bouwland wordt gebezigd, zoo ook de standplaats der kapel en schuurkerk.

Er stond vroeger in de nabijheid der kapel een woonhuisje, dat door de gemeente in de 18^e eeuw langen tijd aan f 4 's jaars is verhuurd. Hieraan zijn o.a. in 1751 voor f 68:12 onkosten gedaan. Het hofje werd in sommige jaren verhuurd. In 1808, '09 en '10 zijn, evenals in

²⁴. Register der dingbank 1762-'70. Onkosten van rekwesit, zegel enz. bedroegen f20:14, in de dorpsrekening gespecificeerd.

andere plaatsen, voorstellen of overwegingen door de hooge regeering gedaan wegens het aanleggen eener nieuwe begraafplaats. Hiervoor bestonden geene redenen, weshalve deze aanschrijving niets heeft veranderd²⁵.

Bij het inzien der archieven, berustende ter consistorie van de hervormde kerk te Valkenswaard, ontmoette ik (15 Maart 1897) een klein cahier, getiteld *Doodboek*. Hierin staan door dezelfde hand de namen der te Schaft van 12 Februari 1766 tot 9 December 1793 overleden inwoners met het betaalde lui- of begrafenisgeld (5½ st. voor een kind en 11 st. voor een groot lijk) opgeschreven. Dit boekje neemt mitsdien ongeveer 4 jaren voor het openen eener begraafplaats te Schaft aanvang. Het zal waarschijnlijk bij een of ander toeval ter genoemde plaats verzeild zijn.

Algemeen heidebezit in 1850 verdeeld.

Van ouds bezat Borkel o.a. met Bergeik en Westerhoven gezamenlijk de algemeene groote heide, welke in Maart 1850 door die drie gemeenten volgens het zielental onder elkander verdeeld is. Borkel en Schaft verkreeg echter hierbij 150 hectaren vooruit, dus meer dan Bergeik en Westerhoven. Toen zijn door al die dorpen weder aardhopen aan de scheidingen of grenzen opgeworpen.

²⁵. Archief Dingbank.

IX. Lotgevallen niet in andere hoofstukken vermeld.

1451

14 Juni 1451 is aan Jan Van Den Porte, pastoor te Strijp, door Aert Van Den Dijck [Eijck ?] en zijne kinderen voor schepenen te Eersel, het derde deel van eenen wijër met land overgedragen.

1688

Bij de grensopneming namens de Staten van ons land (zie op Borkel) kon Schaft, tusschen de riviertjes en den Tongreep gelegen, eenigszins in staat van tegenweer worden gebracht.

1741

Twee personen te Schaft waren op 't hoofd gesneden en geslagen. Er was een heemeester ontboden.

1776

Een arme passant sterft hier en wordt er begraven; de kosten bedroegen f 2:15:8.

1795

Om eenige oorlogsschulden te betalen verkoopt Schaft 63 loopensen en 19 roeden gemeentegronden, welke zuiver f 935:12:4 opbrachten. Deze oorlogskosten beliepen f 2581:1:14, waaronder de vergoeding van eenen os, *met brood varen* verongelukt. Aan de eerste Hussaren, welke requisitie van beesten kwamen doen, om die vordering verminderd te krijgen had men f 11:4 verëerd. In de legerpresenten komen f 16 voor, die men aan de Fransche Commissarissen gegeven had om de karren los te krijgen en huiswaarts te mogen keeren.

Van tijd tot tijd was aan S. Bono f 30 ter hand gesteld, omdat hij voor deze gemeente als taalman gediend heeft. Door Fransche patrouilles was van tijd tot tijd f 46 in twee herbergen verteerd, welke ook onder de oorlogslasten begrepen zijn. Over de levering van runderen heeft Schaft tegen Borkel eene procedure gevoerd, welke aan Schaft 230

gulden gekost heeft.

1797

In dit jaar wordt gemeld de oorlogsschuld f 2067:18:10 te belooopen en f 1262 te mogen negotieëren²⁶.

1800

Te Valkenswaard gedetacheerde militairen patrouilleeren hier gedurig. Er vertoonen zich zoo vele landloopers, dat de bedeljager ze niet altijd konde verjagen, waarom die van Westerhoven hem daarin eenige reizen behulpzaam is geweest.

1802

Late vorst en veel nat brengt aan de rogge groot nadeel toe. Nog meer leed de boekweit op een ander tijdstip door vorst, waarom de meeste omgeploegd was. Die staan bleef leverde het zaaigoed niet op. Men bood een verzoek aan de landsregeering om remis aan. Behalve deze nadeelen in de granen ondervonden de ingezetenen grooten last, als in eenige jaren van vagebonden en andere landloopers. Dragonders en infanterie waren er dit jaar van tijd tot tijd gedetacheerd om op deze te *“vigileeren”*.

1808

Een buitengemeen groot getal passanten worden, wegens hunne armoede, naar elders vervoerd.

1810

In de maanden Februari, Maart en April geschiedden zeer vele leveringen aan de Fransche troepen.

²⁶. Notulen der Dingbank.

1843

Dit jaar kwam het armbestuur voor Borkel en Schaft tot stand. Tot hiertoe bestond nog een armbestuur voor Westerhoven en Borkel te zamen en één voor Schaft met Valkenswaard. Te Schaft bezit (1899) Adam Jansen nog eene kast met duidelijke letters Peter Ariens H. Geestmr. 1615, alsmede eene grootere zeer oude kast met kleine hoofden.

1894

13 Januari stierf M. Govers te Budel geb. in den leeftijd van 93 jaren en 10 maanden.

1896

Er is eene muziek- of zangvereeniging opgericht, zooals die in vele dorpen bestaat.

X . Mondelinge overleveringen van Borkel en Schaft.

Omstreeks het begin der 18^e eeuw bezigde alhier nog niemand vorken bij het maal of eten. Reizende Walen, gedurig op de Achterste Brug vernachtende, verhaalden dat zij bij eene volgende komst voorwerpen zouden medebrengen zooals die bij hen te lande in gebruik waren. Dit geschiedde. Zij overhandigden de bewoners der herberguitspanning eenige stalen etensvorken welke er langzamerhand ingevoerd werden.

Tijdens den Spaanschen oorlog gingen eens op de nadering der vijandelijke soldaten al de inwoners van Borkel met hun vee op de vlucht. Een bull-os alleen was achtergelaten, staande gespannen in de kar op den schuurvloer aan het huis bij de kapel, hiervoren bl. 11 genoemd. Toen de soldaten vertrokken en de beangste inwoners dorpwaarts gekomen waren, zagen zij de huizen geplunderd doch den bedoelden stier wel te pas.

Bij Schaft zijn nog eenige overblijfselen zichtbaar, daargesteld door eenen veldoverste, die er gelegerd is geweest, om het kasteel van Achel te beschieten. Niemand kent den naam van dien Generaal of Kolonel meer, doch de legende voegt er bij, dat men er schier eenen dag bezig was geweest om de koffieboonen, die hij ten geschenke ontvangen of medegevoerd had, te koken. Er bestaan slechts zeer weinige inwoners van Borkel en Schaft meer, die dit verhaal nog vertellen. Sommigen meenen, dat deze gebeurtenis uit den tijd zou dagteekenen, toen het aloude sedert zeer lang niet meer bestaande kasteel in de weiden onder Achel beschoten werd. Aldaar ziet men nog een deel van eenen alouden ronden, zeer sterken slottoren.

Op twintig minuten afstand van Schaft wordt eene plek grond, *de Hondsbosch* geheeten, waar volgens verhaal van oude lieden een hond twee personen heeft doodgebeten.

XI. Priesters alhier geboren.

Volgens overleveringen zijn te Borkel of Schaft wel eenige Priesters der Geordende Geestelijkheid geboren, doch van wie thans de levensbijzonderheden onbekend zijn.

Hendrikus Jonkers geboren, pater Albericus der orde van den H. Benedictus, is in Februari 1897 het voorrecht ten deel gevallen, als student theologant zijne studiën in het groote college te Rome te gaan voltooien. Hij werd daar doctor in de godgeleerdheid. Bijgestaan door den pastoor en zijn Heerbroer pater Laurentius van dezelfde orde, celebreerde hij in de kerk te Borkel Zondag 12 September 1899 zijne eerste H. Mis en keerde naar Rome terug.

Uit oude transporten of acten

1394

De Schepenen van Eersel verklaren dat G. zoon van wijlen Gobb. van Borkel erfelijk aan Ger. Hogaerts, zn. van Gerrit Hogaerts d'Eijke (d.i. van Bergeik) 14 maten of "lopen" rogge schuldig is, alle jaren met Lichtmis te betalen, van eene weide *Eelmans Bosch* geheeten, te Borkel in de parochie Westerhoven gelegen, met eene zijde aan de Dommel met de andere zijde aan Godevarts erf voors. dat gelegen is aan "*die Peede ... en andere zijde aan M. Strixs erve*". Het oorspronkelijke is op perkament²⁷.

1398

Thierry die jonghe schenkt aan zijnen bloedverwant Thierry van Rodenrijt van Achel, priester, kapelaan van Sint Servaas te Maastricht, aannemende drie mudden en 2 ... tarwe van eene weide te Borkel in de parochie Westerhoven gelegen, begrensd door de gemeene eigendommen die Peede ... en eene weide van Jan, zn. van Marcilius gezegd Strix de Eijke, en 14 ... van eene weide geheeten die *Eelmans bossche*

²⁷. Chartes et Documents de l'église de St. Servais à Maastricht De 1389 à 1400. Door Habets in Publications du Limbourg.

XI a. Parochie Borkel en Schaft. Nieuwe kerk. Patroon. Toren. Klokken. Kerkhof.

Ruim anderhalve eeuw bezaten Borkel en Schaft elk eene schuurkerk die door den te Borkel wonenden pastoor zijn bediend geworden. Reeds vóór 1840 rijpte het plan, de beide schuurkerken te laten vervallen en in de heide langs den weg tusschen die twee dorpjes eene kerk met pastorie te bouwen. Deze schoone verandering beviel evenwel de inwoners noch van Borkel noch die van Schaft, want zij zagen noode hunne kerk verdwijnen en om ieder een' pastoor te verkrijgen en te onderhouden telden zij een te gering aantal zielen.

Er ontstond destijds ontevredenheid tegen den pastoor Intven, omdat hij dezen maatregel krachtig doorzette. Zijne verplaatsing als pastoor naar Tongerle liet de rustige uitvoering (na verloop van eenige jaren) aan zijnen opvolger over.

Er was eene landelijke subsidie van f 6500 aan de parochie tot den nieuwen bouw verleend. Er was reeds 18 April 1820 tot afkoop van der Domeinen verplichting om als geestelijke tiendheffer in het herstel en onderhoud der kerkelijke gebouwen eene overëenkomst getroffen. Voor Borkel bedroeg deze 1000 voor Schaft 600 gulden. Dinsdag 28 Mei 1844 (voorm. 11 ure) had ten huize der Wed. Snellens te Borkel, de publieke aanbesteding der kerk en pastorie, onder één dak plaats. Het bestek en de teekening, door den Waterstaat ontworpen, lagen bij den eerw. pastoor bevorens ter inzage. In de nieuwsbladen, welke de besteding aankondigden, is tevens uit de hand te koop gemeld, een altaar, twee missalen, een kelk, remonstantie en alle soorten van ornamenten tot eene kerk behorende. Deze sieraden konden gemist worden, omdat voortaan de katholieken van Borkel en Schaft niet meer dan eene enkele kerk zouden bezitten. De genoemde ornamenten zijn naar verschillende plaatsen overgegaan. Twee zijaltaartjes kwamen later in bezit der Trappisten op de Kluis, die ze in behoorlijken staat herstelden.

[... ? ...]²⁸ is de schuurkerk op de Schaft weggebroken, om de steenen aan de nieuwe parochiekerk te nutte te maken. Van dien tijd moesten alzo de inwoners van dat gehucht de kerkdiensten in de schuurkerk tot Juli 1845 gaan bijwonen.

Zoals verhaald is, vierde sinds onheugelijken tijd Borkel als patroon den H. Servatius en Schaft den H. Petrus in Vinculi: doch van nu af heeft Schaft denzelfden kerkpatroon als Borkel.

Zondag 12 Mei 1844 maakte de pastoor in de kerk bekend, dat in het vervolg, ook de ingezetenen van Schaft, in plaats van den H. Petrus, ook den H. Servatius als patroon der kerk behooren te vieren. Dit is den volgenden dag de eerste maal en voorts geregeld elk jaar 13 Mei geschied. In dit en de eerste helft van het volgende jaar is alzo de toren, kerk en pastorie aan elkander gebouwd. De toren staat aan de west-, de pastorie aan de oostzijde op grond van Borkel, ter rechterzijde, langs den weg van daar naar Schaft.

Tusschen beide dorpjes was slechts heide of onbebouwd grond. Men trof er geen enkel huis of woning, alleen de school aan. In de nabijheid van de kerk enz. vloeit ter zuidzijde de Dommel. Aan den anderen kant ter noord-westzijde ligt het Biestven, waarvan een klein gedeelte bij den tuin van een huis is gehooft en ontgonnen.

Met de bouwstoffen der in April 1844 afgebroken kapel, met die der schuurkerk en der pastorie, beide laatste in '45 na half Juli geruimd, liet pastoor Dobbelsteen in '45 bij de kerk drie burgerhuizen bouwen, terwijl een particulier er een dergelijk daarstelde. 15 Juli 1845 is de kerk, het kerkhof en de nieuw opgerichte kruisweg door den deken des dekanaats Eindhoven, waaronder toen de parochie behoorde, plechtig gewijd. Eerst Maandag 18 Juli 1881 is de kerk door den bisschop geconsacreerd.

Tegenover den toren is in een raadhuis en een weinig oostelijk

²⁸. [Niet ingevuld; jb].

tegenover de kerk eene school met onderwijzerswoning gebouwd. Een paar minuten westwaarts de kerk is in 1865 een windgraanmolen getimmerd. Ter plaatse alwaar van 1799 tot 1826 de school gevonden werd is in 189. eene roomfabriek gebouwd. Behalve al deze openbare of bijzondere gebouwen staan nu zes goede, aan particulieren behorende huizen.

Van 184.. tot 1857 bezigde men op 't oksaal blaas- en strijkinstrumenten, die toen door een goed en fraai orgel zijn vervangen. De eerste of oudste klokjes boven de kapel van Borkel en die van Schaft bleven onbekend. In de notulen van Borkel wordt op het jaar 1791 slechts van ééne klok gewag gemaakt. Zij draagt tot opschrift: Tiendklok van Borkel. Henricus Petit me fecit anno 1791. Eenige jaren hierna werd eene tweede kleinere klok in het torentje gehangen, naar men zegt afkomstig der kapel van de vernietigde Kluis onder Achel. Op deze klok leest men: Claes Noorden et Jan Albert De Grave me fecerunt Amstelrodami Ao. 1730.

Ook te Schaft bevonden zich in 't torentje eerst der kapel en later der schuurkerk twee klokjes waarvan het zwaarste in 1845 als tweede klok in den nieuwen toren van Borkel c.a. is opgehangen. Het kleinste klokje van Schaft kocht het kerkbestuur te Duizel voor de pastorie. Hiermede wordt sinds dien tijd gewoonlijk, driemaal daags in plaats van eene torenklok, het Angelus geklept. De twee gemelde klokken, in 1791 en 1703 gegoten en van 1845 in den nieuwen toren gehangen zijn na zijne verhooving, in Juli van dat jaar door twee fraaie en in verhouding van den torenbouw zware klokken vervangen²⁹. Zij werden meerendeels door den heer Verweijen en zijne zuster te Borkel wonende geschonken. Dit gezin verdient als uitnemend de kerk sedert vele jaren begunstigd te hebben in aandenken te blijven. De grootste dezer klokken 1300 kilo wegende vertoont het beeld van den H. Servatius en het opschrift H. Van Hout Pastor. J. Verweijen.

²⁹. Nadat 15 April 1844 de 2 klokken uit het torentje waren nedergelaten schreef ik de opschriften af. Dit deed ik ook van de nieuwe 9 Juli 1890, toen ze voor den toren stonden, om daarin gehangen te worden.

Petit et Fritsen me fuderunt 1890, waarna een kruisbeeld. De kleinste klok weegt ongeveer de helft der zwaarste. Men ziet hierop de afbeelding der Moeder Gods benevens de woorden: H. van Hout, Pastor. Alida Justina Verweijen; Petit et Fritsen me fuderunt 1890.

Het in 18.. gemaakte schilderwerk, langzamerhand schier geheel door vocht verteerd, is in 1897 weggenomen en zijn de muren op nieuw gecement. Het oud schilderwerk werd in zijne oorspronkelijke schoonheid teruggebracht en artistieker in kleuren wedergegeven. Alles werd keurig opgeknapt. Prachtig is het hoofdaltaar, de doopkapel, het zangerskoor, de orgelkast, alles is opgeknapt en ziet er levendig uit.

Nadat de inwoners van Borkel omstreeks 85 jaren, namelijk van 1770 tot 1845 hunne lijken bij de oude kapel of nabij de schuurkerk en die van Schaft eveneens bij de hunne hadden begraven, zouden deze voortaan door elkander op één kerkhof ter rust worden gelegd. Dit werd bestemd ter zuidzijde langs de gemeenschappelijke nieuwe kerk en toren. Men groef een vest of breede gracht aan den voor- of westkant en aan de noord- of straatzijde, terwijl binnen en buiten tevens eene beukenhegge was geplant.

Bij den aanvang had men de ruimte tot de begraafplaats niet zoo beperkt moeten nemen, daar deze na eenige jaren onvoldoende of klein scheen te wezen. Hierom is in 18.. de vest gedempt en de oppervlakte tot vergrooting aangewend. Tusschen 2 sierlijke heggen bestond langs de straat een voetpad, doch door het aanleggen van den keiweg in 1891 is de buitenste gerooid om dien weg te verbreden. In de plaats der binnenste is in 1882 een' steenen muur gebouwd. Aan de voorzijde des kerkhofs bestaat van 18.. een traliewerk. Deze nieuwe begraafplaats is sinds de wijding, dat is 15 Juli 1845, geopend.

Een nieuw uurwerk in den toren is in 1897 door 't R.C. Kerkbestuur aangekocht. Het is door IJsbouts te Asten geleverd en volgens het nieuwste systeem ingericht.

XII. Al de pastoors van Borkel en Schaft.

De bekende rectors en bedienaren der beide kapellen van Borkel en van Schaft zijn te hunner plaats medegedeeld. Bij de oprichting der parochie in 1690 (zie 't begin van het vorig hoofdstuk) is wellicht eene woning voor den herder gebouwd, waarin hij en zijne opvolgers tot 1845 gehuisvest waren. De pastorie was tot 1786 eene nederige kleine woning, toen zij vergroot en verbeterd is geworden. Zij heeft altoos aan de gemeente behoord, de pastoor betaalde voor het bewonen f 10 's jaars; daar H. Hoogm. niet duldden, dat hij ze zonder huur bewoonde.

Er bestaan weinige kerkelijke registers. Zij behelzen geen licht of eenige bijzonderheid voor de geschiedenis. Bij het bouwen der kerk zijn deze van 1844 belangrijk geworden. Van den eersten pastoor kent men slechts zijnen naam. Hij was hier 5 jaren en heette:

1690 A. Wuijtjens.

1695 Arnoldus van den Broeck van Strijp is in 1714 overleden.

1714 Petrus Tegenbosch, almede te Strijp geboren, vertrok reeds in 1715 als pastoor naar Zeelst en werd in 1731 deken van het district Eindhoven.

1715 Ant. de Leeuw van 's Bosch was achtereenvolgens te Hilvarenbeek, Lith en Zeelst assistent geweest.

1731 Joan. Alb. Aldenhuijsen.

1768 Joan Wijtens van Hilvarenbeek. Hij was kapellaan te Gemert en Oirschot geweest. Eerst 11 Mei 1772 is hij door den deken Guil. Mollen van Bergeik ingeleid.

1783 Henr. van Helmond van Gestel, komt in 1771 als kapellaan te Oirschot en in 1782 te Leende voor.

1804 Jos de Noot van Tilburg. Hij stierf 26 Nov.1828 en is de eenige geestelijke die te Borkel begraven is³⁰.

1828 Joan. Henr. Intven van Eersel, was van 1819 kapellaan te Dussen en niet vóór 15 Juli 1834 ingeleid. Vermoedelijk geschiedde de vertraging om de revolutie en inkwartiering. Hij vertrok in 1840 als pastoor naar Tongerle en restaureerde de aloude parochiekerk, stierf er 30 September 1849 en werd tegenover het priesterkoor begraven. Hij had eene kleine gestalte, eenen vroolijken aard en veel ijver tot den godsdienst.

1840 Gerard. Dobbelsteen van Heeswijk. † 1861. Geboren 13 Februari 1790, trad hij met Anna Maria Vermeulen in het huwelijk, waaruit twee zonen zijn geboren: Joannes Lucas geboren 18 November 1814 en Adr. Joseph geb. 12 Maart 1817.

Na overlijden zijner brave echtgenoot 14 Aug. 1819 begon Dobbelsteen datzelfde jaar de lagere studie te Uden en de hogere wetenschappen in 1824 in het seminarie te Herlaar. Hij ontving de drie wijdingen in 1827 en '28. Van 1831 tot 1840 was hij kapellaan te Woensel. De vader, door assistentie zijner zonen, droeg in de parochiekerk zijner geboorteplaats 2 Juli 1839 plechtig het H. Misoffer op, wanneer de regent Smits van het Klein-Seminarie door eene toespraak het zeldzaam feest verhoogde. De vader der overledene vrouw des pastoors woonde bij hem te Borkel en stierf er Zondag 26 Juni 1842, in den ouderdom van 87 jaren en ruim drie maanden. De plechtige lijkdienst geschiedde Donderdag na zijn overlijden door den eerw. pastoor en beide zonen kapellanen benevens hunnen neef de eerw. heer Van Sleuwen, toen kapellaan te Lommel³¹.

Pastoor G. Dobbelsteen overleed Donderdagmiddag 12 ure tot droefheid zijner parochianen en vrienden, in den ouderdom van 71 jaren en 6 maanden. Dinsdag 3 September had de begrafenis en

³⁰. Zie op Dobbelsteen en 't nieuw kerkhof.

³¹. Ik woonde de plechtigheid bij.

plechtige uitvaart met eene lijkrede van den deken plaats. Midden op het kerkhof rust zijn lijk in een steenen graf waarvoor een goed zerken kruis, welks opschrift eenige bijzonderheden zijns levens mededeelt, geplaatst is. Deze geachte pastoor heeft de zeven H. Sacramenten mogen ontvangen.

Zijn oudste zoon Joannes begon te Uden in 1839 de studie welke hij bij de heropening van 't Klein-Seminarie er ging voortzetten. Hij ontving de heilige wijding van subdiaken 17 December 1836, van diaken 24 Mei en van priester 1 December 1839, werd in 1840 kapellaan te Hilvarenbeek, in 1849 te 's Bosch en in 1854 te Someren alwaar hij 23 Maart 1859 gestorven is. Hij werd op de algemeene begraafplaats rond de aloude kerk bij het (gewezen) priesterkoor onder een' zerk ter aarde besteld³². Hij stierf aan eene besmettelijke ziekte.

Met zijn' oudsten broeder begon Adrianus de studie in het Klein-Seminarie, hij onderbrak ze er om ziekelijkheid en eindigde die te Uden. In 1842 priester gewijd werd hij in 1843 kapellaan te Aarle-Rixtel en in 1858 te Son, alwaar hij in 1860 pastoor is benoemd. Het welgelijkend portret van den pastoor G. Dobbelsteen tusschen dat zijner twee zonen kan men in de pastorie aldaar aanschouwen³³.

Verbazend zijn de veranderingen en verbeteringen tijdens zijn herderschap daargesteld. Er is, zoals dit hoofdstuk bewijst, in de heide tusschen Borkel en Schaft, als het ware een nieuw dorpje ontstaan.

1861 A.H.J. Mulders van 's Bosch, was kapellaan te Berchem en daarna te Valkenswaard geweest. In 1870 kreeg hij zijne verplaatsing naar Velddriel. Hij leidde een weldoend en voorbeeldig leven en was alzoo 41 jaren gezamenlijk ijverig pastoor te Borkel en Velddriel.

³². Ik las er in Augustus '61 het opschrift.

³³. Schutjes Deel III, 313. Mijne Autobiografie I, 438 enz.

1870 Henricus van Hout van Handel. Geboren 24 Februari 1822 heeft deze bekwame priester op onderscheidene plaatsen eene geestelijke bediening uitgeoefend. Hij werd assistent te Oostelbeers 1846, kapellaan te Gestel 1848, trad in 1852 bij de Jezüieten in noviciaat, werd rector te Montfoort 1853, kapellaan te Zeelst 1861 en te Deurne 1867. Tot droefenis zijner parochianen stierf hij 25 Februari 1892, mitsdien 70 jaren en een dag oud, aan eene ziekte, de "*influenza*"³⁴ geheeten, welke destijds in deze streken veelvuldig heerschte. Bij den pastoor had zij ongeveer 2 maanden geduurd. Zijne uitvaart en begrafenis had 29 plaats. Te Eersel was zijn' jongeren broeder Pastoor.

1892 Theod. van Rijbroek.

³⁴. Zie o.a. hierover mijne Autobiografie, bl. 2009 en overboeking bl. 1139 enz. [in Compendium, j b].

XIII. Onderwijs. Onderwijzers. Scholen. Schoolhuis.

Vóór de reformatie zullen wellicht de rector der kapel te Borkel en die te Schaft, niet alleen in de christelijke leering maar tevens in sommige vakken van het lager onderwijs de noodige onderrichting verstrekt hebben. Toen daar geene priesters meer mochten verblijven gingen vele kinderen van Borkel te Westerhoven en van Schaft naar Valkenswaard of op de Kluis dat onderricht genieten.

Ten jare 179.. bouwde Borkel met Schaft eene gezamenlijke school in het midden tusschen beide dorpjes ter rechter- en zuidzijde van den weg. Dit was het eerste gebouw in die heide en stond er eenzaam tot in 1844. Vergeleken bij de huidige schoolpaleizen zou ze eene opmerkenwaardige tegenstelling gemaakt hebben en dat wel in veel minder dan eene eeuw tijds.

Deze eerste Borkelsche school had slechts leemen wanden of vakwerk, de overige deelen waren in evenredigheid. Zij had dan ook niet meer dan 331 gulden 17 stuiv. en 8 penningen aan uitgegeven gelden gekost, doch de ingezetenen hadden daarenboven gratis veel arbeid verricht. Men kon het hedendaags wel een ellendig schoollokaal noemen, doch de toenmalige behoeften staan niet met de tegenwoordige gelijk. Meester en discipelen bleven destijds, bijaldien zij althans de school behoorlijk luchtig en zindelijk hielden, even gezond als het hedendaags groot aantal schoolvossen met hunne leerlingen.

De quota of het aandeel na rato der bevolking bedroeg in de genoemde som voor Schaft f 150-17-1, waaruit een minder aantal zielen dan voor Borkel blijkt, wat trouwens sinds onheugelijke tijd is geweest. Tegenover kerkhof en de kerk is in 1865 eene school met onderwijzerswoning door de gemeente gebouwd en in 't begin van October in gebruik genomen. Tot hiertoe bezat de gemeente geen meestershuis. In Februari is de school van 1826 afgebroken en 10 dato de afbraak verkocht.

De vaste of aangestelde onderwijzers van Borkel en Schaft zijn:

179? **Lambertus.** Alvorens een tractement van het Land was toegestaan had hij den schooldienst een jaar tot 1 Maart 1799 waargenomen en vergoeding van Borkel en Schaft genoten.

180? **Joh. Hendr. Sitskoorn.** Hij verzoekt bij schrijven van 13 Januari 1803 aan het gemeentebestuur "*meerdere emolumenten, die geene betaald worden omdat Borkel nog 1/3 onderhoud in school en huis te Westerhoven bezwaard is*"³⁵. 2 Juni dezes jaars werd hij gemachtigd het doodregister dier gemeente [bij te houden], hetgeen tot hiertoe nog door den meester te Westerhoven voor Borkel was geschied. 17 December verschijnt hij ter vergadering van het gemeentebestuur en bedankt als schoolmeester dewijl hij van de voordeelen daaraan verbonden niet bestaan kan. Naar men zegt beled Sitskoorn den protestantschen eeredienst, niemand der andere meesters.

18.. **Antonius Cox** volgde zijn' vader op. Hij erlangde 1 Juni 1862 ontslag en pensioen.

1862 **J.R. Sassencingh**, zoon van den hoofdonderwijzer te Casteren. Hij verplaatste zich in 1870 naar Eersel.

1871 **J.F. Loos**, zoon van den hoofdonderwijzer te Luiksgestel, werwaarts hij in 1875 vertrok.

1876 **F.X. van Leeuwen**; 25 jaar feest in 1900.

³⁵. Notulen der Dingbank.

BELLUM EST SUA VITIA NOSSE

Het is goed je eigen fouten te kennen

Aldus Meester Panken

Cicero Marcus Tullius Cicero,
Arpinum 3 januari 106 v.Chr. – Caeta 7 december 43 v.Chr.
Was een Romeins redenaar, politicus.

(Arpinum, 3 januari 106 v.Chr. – Caieta, 7 december 43 v.Chr.)
was een Romeins redenaar, politicus.

